

LA BASÍLICA DE SANT PERE

Guillem Alventosa Talamantes
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

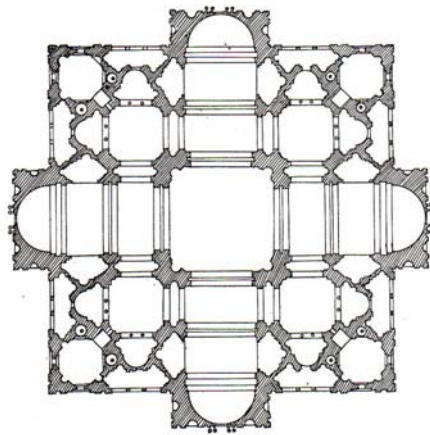
Localització

La Basílica de Sant Pere es troba ubicada a la plaça de Sant Pere, en la ciutat del Vaticà a Roma. La història d'aquesta basílica és forma com un interessant producte dels efectes de la demanda individual i institucional per a un major edifici religiós per poder practicar les necessitats congregacionals. L'església original, referint-nos a ella com «L'antic Sant Pere», va ser construïda en el segle quart després de Crist per Constantí, el primer emperador romà cristià, per marcar la tomba de l'apòstol Pere, el primer bisbe de Roma i primer papa. A raó d'aquest fet el lloc es considerà el més sant de tota Europa i els arquitectes de Constantí hagueren de construir una estructura suficientment llarga i gran per situar la tomba de Sant Pere i deixar pas lliurement amb comoditat als pelegrins que la visitaven. Per proporcionar un terreny llis i suficientment gran a l'església, una gran terrassa va ser tallada

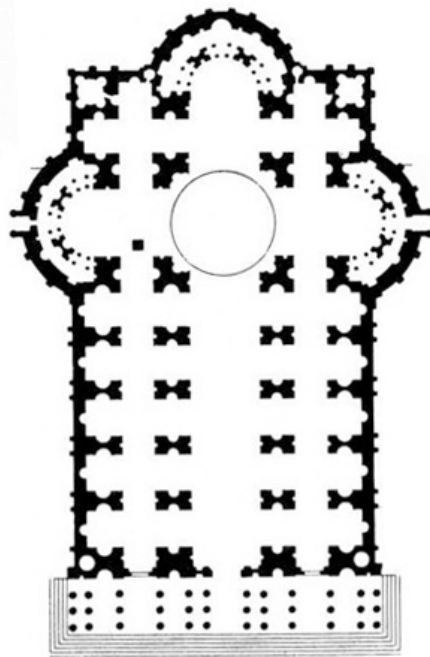
en el turó Vaticà, a través del riu Tíber. En aquest emplaçament, els arquitectes alçaren l'església, amb noves tècniques com el transsepte per a permetre un gran nombre de visitants acostar-se al santuari i a la part frontal de l'absis. La resta de l'església va ser, en efecte, un cementiri cobert, encatifat amb les tombes dels creients que volien ser enterrats al costat de la tomba del apòstol. Quan va ser construït, l'Antic Sant Pere, com va obtenir tots els fons i les comissions imperials era un dels edificis més grans del món amb una llargària de 368 m. x 190 m., convertint-se en el santuari de peregrinació més important d'Europa.

En 1506, el papa Juli II va prendre una sorprenent decisió: demolir l'antiga basílica la qual es trobava en mal estat i reemplaçar-la amb un nou edifici. Per a qualsevol, inclòs el papa, demolir un edifici tan venerat com era aquell suposava un indicatiu de l'extraordinari sentit de seguretat en ell mateix en aquell moment. Per a dissenyar aquest nou edifici i construir-lo el papa va nomenar Donato Bramante, el qual va guanyar un concurs entre els artistes del moment amb més renom, malgrat les crítiques per mala construcció i mals mètodes emprats que aquest havia rebut. Bramante va dissenyar la nova basílica de Sant Pere com un edifici de pla centralitzat, de creu grega (amb quatre braços de la mateixa llargària) coronat per una gran cúpula i amb quatre xicotets espais coberts per cúpules als eixos diagonals. Aquest disseny de Bramante volia evocar els antics *martyria*, és a dir les antigues esglésies per recordar, contenir les restes o fer tribut a un màrtir cristià, que es construïren al període paleocristià i pre-romànic. En aquest disseny va incloure entrades als quatre absis principals i uní les naus en un sol tram. Al mateix temps el que va voler expressar amb aquest pla va ser el pensament de una cúpula i un déu com a centre de totes les coses i de la perfecció.

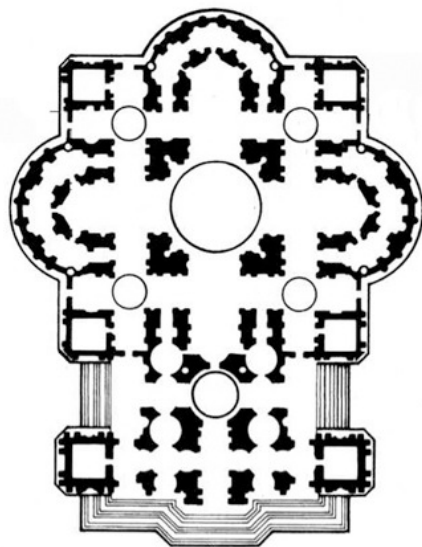
La mort, tant del papa com de l'arquitecte en 1513 i 1514 suposaren que el projecte fora oblidat i enterrat durant un temps. Els plans successius que anaren naixent, i que podem veure a la imatge de l'inferior, tals com el de Rafael o el d'Antonio da Sangallo canviaren la creu grega en la creu llatina, un fet que suposava normalitzar al que s'estilava en el moment quant arquitectura. Així també proveïren l'església d'una completa i llarga nau central. Sangallo mes bé va tendir a tancar l'edifici i inscriure tot el pla dins d'un rectangle del que sols sobreeixen els absis. Primerament va ser nombrat Rafael com a arquitecte de l'església en la qual ja s'havien alçat els quatre pilars de la cúpula central i els arcs que la unien. Aquest va acceptar arribar a un compromís d'entre el edifici de planta central i l'edifici que ell havia dissenyat de planta longitudinal, creant mes bé un successió d'edificis de planta central que un edifici de planta longitudinal. Després de la mort de Rafael, Antonio Da Sangallo el Jove va ser nombrat arquitecte principal, entre 1520 i 1546, tornant a la planta de creu grega i va suprimir les entrades dels absis, adaptant la planta longitudinal mitjançant la creació d'un vestíbul obert en l'extrem oriental i allargant la nau per dit costat. Per a la decoració va recórrer a les pilastres colossals.

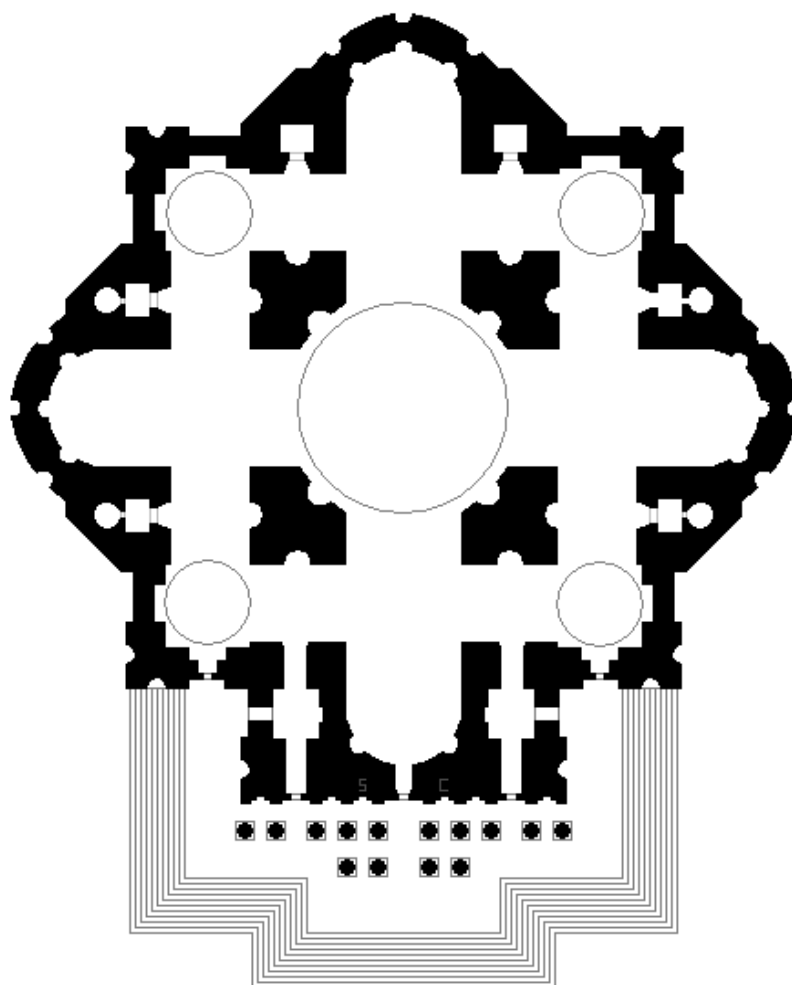
Planta per a Sant Pere. Bramante

Planta per a Sant Pere. Rafael

Planta per a Sant Pere. Sangallo

Planta per a Sant Pere. Miquel Àngel

Miquel Àngel, després de la mort d'Antonio da Sangallo en 1546 va ser nomenat arquitecte d'aquest projecte i aquesta vegada deixè tots els nous projectes per tornar a la creu grega basant-se en el disseny de Bramante. Miquel Àngel va simplificar el disseny de Bramante per crear un únic i unificat espai cobert per una cúpula semiesfèrica, va reforçar els quatre pilars de la cúpula central i va iniciar els treballs als absis nord i sud. Va preferir el projecte de Bramante perquè el creia com un projecte amb claredat, lluminositat i independència estructural, així doncs ho vegem a la carta que va redactar on criticava el projecte de Sangallo i elogiava el de Bramante:

«No pot negar-se que Bramante va ser un excel·lent arquitecte com qualsevol altre que puga haver hagut en temps antics. Va fer el primer projecte de Sant Pere, un projecte que no és confús sinó clar i senzill, replet de llum i totalment exempt, de tal forma que cap dany es causa al palau i va ser tingut per una cosa bella, com encara és manifest; qualsevol s'aparte d'aquest ordre

de Bramante, com ha fet Sangallo, s'aparta de la veritat; i això es així, és una cosa que qualsevol que l'examine sense passió pot veure en la seua maqueta. Amb aquest semicercle que posa a l'exterior, el primer que fa es arrabassar tota la llum al projecte de Bramante; i no tan sols això, sinó que no te cap llum pròpia...». (Milanesi, pàg. 535)

Així doncs va realitzar diferents maquetes, un conjunt de quatre en total, la primera de terracota de tot l'edifici realitzada entre el 29 de setembre i el 27 de novembre de 1546, la segona de grandària major i de fusta de tot l'edifici realitzada entre el 27 de novembre i el 2 de setembre de 1546-47, la tercera la qual era una maqueta d'argila de la cúpula que es va cremar en 1557 i l'última gran maqueta de la cúpula de fusta, realitzada entre el 19 de novembre de 1558 i el 14 de novembre de 1561.

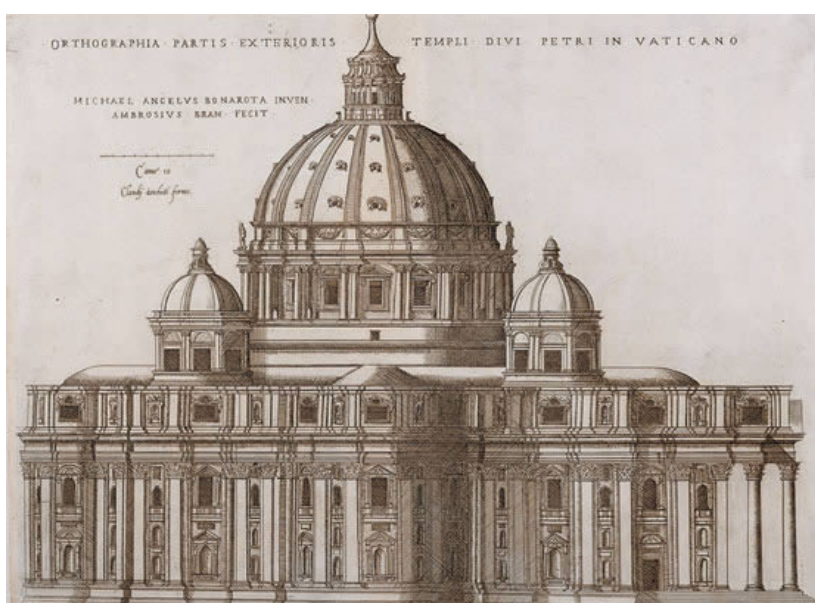
La cúpula va ser executada i completada després de la mort de Miquel Àngel per Giacomo della Porta entre els anys 1588 i 1591, el qual va mantenir el disseny final de Miquel Àngel a doble closca però allargant un poc el perfil fent-la més apuntada. Della Porta, realitzarà la cúpula més empinada i reduïda en l'altura la llanterna. Encara quedaven més modificacions per a la basílica, en el segle XVII Carlos Maderno va acabar transformant el projecte de Bramante i Miquel Àngel, tornat a l'idea de creu llatina per al que va construir algunes crugies i va crear el que es l'actual façana molt desenvolupada en amplària i deixant enrere el ser molt alta. Finalment l'edifici es va completar en la plaça davantera amb les fonts, l'obelisc i la columnata, obra de Bernini.

Anàlisi formal

La basílica de Sant Pere és una de les més grans del món, i sobretot en el moment va ser la més de Roma. La nau de la basílica té una mesura d'uns 218 m de llarg. La cúpula de Sant Pere és la més gran de món i té una mesura de 42 m de diàmetre i 138 d'alt. L'interior està format per 45 altar i la façana principal té una mesura de 114 metres d'amplària i 47 metres d'altura. Amb una capacitat de 20.000 fidels, té una mesura de 190 metres de llarg i una amplària de 58 metres contant les tres naus. L'altura de la nau central és de 45,50 metres fins el cim de la volta, la cúpula arriba a uns 136 metres fins la creu. Per tant podem dir que es tracta d'una de les basíliques amb mesures més espectaculars que existeixen, organitzada en perfecta harmonia tant en el seu interior com a l'exterior.

Miquel Àngel es va centrar en resoldre els problemes que els seus predecessors no havien pogut resoldre i va donar impuls a les obres per a què a la seua mort, que sabia que estava propera, poguessin estar acabades. El treball de Miquel Àngel va començar reforçant els quatre grans pilars de la cúpula, els quals no va rodejar d'un conglomerat de capelles secundaries com havien fet els anteriors arquitectes, va realitzar un quadrat amb els murs exteriors i amb açò va rodejar els pilars; al mateix temps d'aquest mur va fer sortir els absis dels braços de la creu. S'acurtaren els braços respecte anteriors projectes, eliminant el campanar i els huit contra-pilars creats per repartir el pes lateral de la cúpula, que foren fusionats i dissimulats amb els murs exteriors. Els murs exteriors tenien llavors la mateixa

altura en tot el seu contorn i estaven articulats mitjançant parells de pilastres colossals, d'ordre corinti que es semblaven molt a les del *Campidoglio* i que va prendre d'un esbós de Bramante, on es situaven com suport de la cúpula en l'interior. La cornisa principal està decorada amb un àtic, situat sobre aquesta es troba prolongat al voltant de tot l'edifici de manera que amaga el bombament dels absis dels braços. Aquesta articulació dels murs es igual per dintre que per fora, i el que va voler fer era tallar la continuïtat que Bramante li havia donat al seu projecte per aportar una gran façana a l'exterior i aquest fet el podem veure al gravat de Dupérac que mostra el que Miquel Àngel estava realitzant en el moment de realització de la basílica amb tot detall. Ací podem veure la distribució dels murs, l'ornamentació i l'articulació en pilastres.

Etienne Dupérac: San Pere, Ciutat del Vaticà, Roma, nord de la façana, 1569.

Al braç oriental, a mode de façana, Miquel Àngel va decidir afegir un pòrtic amb frontó, ornamentat amb columnes que tenen la mateixa altura que les pilastres que articulen els murs exteriors, aquest frontó està elevat lleugerament per damunt de l'àtic, per la qual cosa sobreix un poc.

El sistema de cúpules respecte al de Bramante va variar, Miquel Àngel va decidir eliminar les cúpules menors ja que buscava l'equilibri i agrupar cúpules menors, campanar, cúpules més altes i de major grandària era un fet incompatible tant amb l'equilibri com amb la senzillesa estructural. El que va mantenir va ser la cúpula central, que s'alça sobre la intersecció dels braços, els quals estan decorats al sostre amb volta de canó i rematats al final amb absis. La cúpula semiesfèrica, que descansa sobre les cornises horitzontals del tambor i el seu àtic, també ens recorda al projecte de Bramante, realitzat en 1506. S'alça sobre un tambor amb columnes aparellades i que flanquegen les finestres en lloc d'ocultar-les. Dóna la

sensació de què la successió de columnes aparellades i finestres siga la continuació del motiu de pilastres que es situa a l'exterior. La semiesfera de la cúpula es troba en repòs i serveix de punt culminat per als plans tant dels murs exteriors com dels interiors, aquesta es troba organitzada en nervis els quals es van estretint cap a dalt fins quedar enganxats a la basa de la llanterna. La llanterna reposa el seu pes sobre l'anell horitzontal del vèrtex de la cúpula aconseguint l'equilibri entre els plans horitzontals i verticals. La decoració de la cúpula consisteix en petites finestres que es situen a tot el seu perímetre, inclòs el tambor que es decora amb garlandes, fistons i pilastres aparellades que suporten pesats entaulaments i que serveixen de guia per a intercalar les finestres, amb frontons triangulars i concavoconvexos. Cal remarcar la descripció que va fer Vasari de la cúpula i de com anava a ser projectada per Miquel Àngel:

«El casquet interior semiesfèric anava a tindre un grossor de 4,5 pams; el grossor del casquet exterior tenia que rebaixar-se de 4,5 pams en la base a 3,5 en la cúspide. La separació existent entre ambdós casquets s'incrementaria de 4,5 pams a la base de la cúpula fins 8 pams en la cúspide. Per construir els dos perfils del casquet, Miquel Àngel va partir tres punts centrals que formaven un triangle –A: B: C–, sent C el punt per als dos perfils del casquet interior, B per al perfil exterior i A per al perfil interior del casquet exterior» (Vasari, 1550).

Aproximació al significat

La basílica de Sant Pere és considerada com un dels llocs més sagrats del catolicisme. La tradició catòlica la considera com el lloc d'enterrament de Sant Pere, primer bisbe d'Antioquia i de Roma i per tant el primer dels pontífexs, la tomba es situa tant per evidències històriques com evidències científiques baix de l'altar major, a causa d'açò molts papes han sigut soterrats en la basílica des d'època paleocristiana; les restes foren soterrades als afores del circ, en el turó Vaticà, avançant per la Via Cornelia, que partia del circ a menys de 150 m. del seu lloc de mort. La seua tomba estava marcada per una roca de color roig, símbol del seu nom, que servia als cristians per ser identificada i al mateix temps mancava de sentit per als no cristians. Anys més tard, en aquest lloc es va construir un santuari que quasi 300 anys més tard es va convertir en l'Antiga Basílica de Sant Pere. Durant el pontificat de Pius XII, l'any 1939, es va realitzar una investigació arqueològica de 10 anys de duració en la cripta de la basílica, aquesta romania inaccessible des del segle IX. De fet l'àrea coberta per la ciutat del Vaticà havia estat cementiri des d'abans de la construcció del circ de Neró. Allí eren soterrades les víctimes de les execucions del circ tant com nombrosos cristians que optaven per ser inhumats prop del apòstol. Les excavacions revelaren a diferents nivells, les restes dels santuaris que existiren en èpoques de Climent VIII (1594), Calixte II (1123) i Gregori I (590-604). Totes les construccions s'ubicaven sobre un edicle que contenia fragments d'uns ossos en un xicotet pany de paper tenyit de porpra adornat amb or. Encara que no es va poder determinar que eren els ossos de Sant Pere, les vestimentes suggerien un soterrament de gran importància, i que no obstant el 23 de Desembre del 1950 el papa Pius XII va anunciar el descobriment de la tomba de Sant Pere.

El problema que havia sorgit a Sangallo i Rafael amb anterioritat al voltant de les plantes longitudinals i centralitzades és resolt de forma permanent per Miquel Àngel. Sangallo havia intentat resoldre aquest problema, el que havia fet era agregar de forma artificial una nau i una façana en un dels braços creant de fet, un altra església. Miquel Àngel el que fa és diferenciar el braç de la façana de forma justa per a dotar a l'església d'un eix principal sense abandonar la centralitat de l'interior. En aquesta solució també exerceix un paper important el pòrtic columnat que va dissenyar i que a mode de Panteó jerarquitzava l'eix d'entrada però al mateix temps permetent al sistema de pilastres laterals i posteriors la continuació d'una façana sense interrupció. El treball a la façana també és important, la concep com una pantalla ondulant que es situa davant de la completa massa de la basílica, un cos únic tan ben organitzat que quasi no es pot distingir la seua estructura interior.

La basílica també es converteix per a l'artista en un bloc escultòric, li deixa llibertat per elegir l'articulació amb les pilastres i emprant els ordres exteriors per expressar el dinamisme i amb aquestes formes es convida a la circulació al seu voltant i dintre d'ella.

D'altra banda i centrant-nos en el treball de Miquel Àngel a la cúpula, en la imatge que hem vist amb anterioritat i que es tracta del gravat de Dupérac, veiem que es situen dos petites cúpules a cada costat de la central, aquestes cúpules no tenen res a veure amb Miquel Àngel, ni per l'estil ni pels detalls. Han sigut atribuïdes a Vignola, que va succeir a Miquel Àngel en Sant Pere, segurament es tracte d'una de les seues aportacions, no obstant no hi ha que descartar la possibilitat de què Miquel Àngel dissenyés tals cúpules ja que potser no deixara cap dibuix d'aquestes i per tant Vignola hauria posat en pràctica la idea de Miquel Àngel. En quant a la cúpula central, cal dir que s'aprecien les influències de la cúpula de Santa Maria del Fiore a Florència encara que destaca pel seu aplanament progressiu, després de definir les verticals de l'alçat, Miquel Àngel escriu a Florència demanant les mesures de la llanterna de la Catedral. La construcció d'aquesta al començament de l'obra no estava totalment determinada, sinó que es va anar realitzant a mesura que avançava la construcció des dels seus fonaments, no obstant la cúpula florentina des d'un començament es converteix en forta influència per a ell; de aquesta i de la idea de Brunelleschi prendrà la construcció a base d'un doble casquet, el seu perfil peraltat i la llanterna octogonal, també les nervadures i els ulls de bou del tambor. Aquesta cúpula era l'únic prototip disponible d'escala comparable a la de Sant Pere i la seua construcció medieval a base de nervis era un mitjà segur i provat per resistir grans carregues. Per permetre que la cúpula es veiés de forma completa i excel·lent a la plaça va adaptar el frontó realitzant-lo suficientment baix com per permetre aquesta vista completa, utilitzant la seua forma triangular per indicar a la vista la situació de la cúpula i amb el cos avançat del pòrtic i les seues proporcions ajudant a remarcar la nau que es situa darrere del frontó. Actualment es fàcilment diferenciable l'activitat de Miquel Àngel a la basílica, qualsevol persona que avui es col·loque a la zona central de l'església podrà apreciar les intervencions del artista. Les forces centrífugues sorgeixen des del centre a través de quatre túnels però, en arribar als extrems més allunyats es converteixen en formes positives acumulant-se als quatre grans pilars centrals i elevant-se en sentit ascendent a través de les petxines i les arestes de la cúpula fins assolir la llanterna.

Per finalitzar, cal dir que si s'haguessin seguit els esbossos de l'arquitecte, els arcs de càrrega exterior hagueren creat la il·lusió d'un allargament excessiu mentre que l'esfera en si s'haguera convertit en un pesat contrapunt, açò hauria realitzat una interacció entre elements estàtics i dinàmics que arribaria fins la llanterna i hauria conjugat la innovació de Miquel Àngel en una sola peça.

Bibliografia

ACKERMAN, J. Y NEWMAN, J. [1997]. *La arquitectura de Miguel Ángel*, Madrid, Celeste Ediciones.

ARGAN, G.C. [2012]. *Michelangelo*, London, Pall Mall Press.

BENEVOLO, L. [1972]. *Historia de la arquitectura del Renacimiento*, Madrid, Taurus.

CONDIVI, A. [2007]. *Vida de Miguel Ángel Buonarroti*, edición de David García López, Madrid, Akal.

GRENDLER, P.F. [1999]. *Encyclopedia of the Renaissance*, New York, Charles Scribner's Sons.

MURRAY, P. [1972]. *Arquitectura del Renacimiento*, Madrid, Aguilar.

STOKSTAD, M. [2008]. *Art History*, London, Upper Saddle River, Pearson Education.

TOMAN, R., [2007]. *El arte en la italià del Renacimiento: arquitectura, escultura, pintura, dibujo*, Madrid, Ullmann & Könemann.

VASARI, G. [2002]. *Las vidas de los más excelentes arquitectes, pintores y escultores italianos, Cimabue a nuestros tiempos*, Madrid, Cátedra.

VITRUBIO, M. [2011]. *Los diez libros de Arquitectura*, Madrid, Alianza Editorial.

ZÖLLNER, F. [2008]. *Miguel Ángel. 1475-1564: obra completa*, Köln, Taschen.